

ДА ПЫТАННЯ ПРА МОЎНЫЯ АСАБЛІВАСЦІ ПАЭТЫЧНЫХ ТВОРАЎ У. ДУБОЎКІ

The article highlights linguistic peculiarities of the poetry written by the Belarusian poet Vladimir Dubovka. Major attention is paid to the vocabulary, in particular, to the author's influence on the development of the lexical system of the Belarusian literary language. The results of the research can be applied in the educational process as well as in scientific research.

XX ст., асабліва яго пачатак і сярэдзіна, – гэта час, які характарызуецца цесным перапляценнем у літаратурнай творчасці дзвюх складальных, якія абагульнена можна абазначыць як «традыцыйнае» і «наватарскае». Гэтыя складальныя падчас перапляталіся цікава і неадназначна, што ў поўнай ступені можна назіраць у адносінах творчасці Уладзіміра Мікалаевіча Дубоўкі.

У вершах У. Дубоўкі выразна праяўляецца такая асаблівасць, як імкненне зрабіць выказаную думку прыдатнай для ўспрыняцця “праз зрок”, інакш кажучы, паэт стварае словамі малюнак, які па сваіх “візуальных” якасцях практычна не саступае малюнку, зробленаму фарбамі. Лексічнымі сродкамі, накіраванымі на дасягненне гэтай мэты, у першую чаргу з’яўляюцца словы са значэннем колеру. Так, У. Дубоўка ўключае ў колеравую гаму сваіх вершаў *час брыльянцісты, залацісты; убор квяцісты* (“Пацеркі”); *блакіт* (“Імжа, і склізота, і прыкрая золь”); *бель-беленькая бярозка; Залатое Адраджэнне* (“Спагадае хто?”); *кармазынавы мак* (“Прыпыніла свой голас жалейка”); *зялёны дуб, цёмны бор* (“Ад крывіцкіх балотаў да тундры Сібіру”); *залатая раніца; дзень залаты; залатыя лісты; кармазынам гарыць небакрай* (“Залатая, асенняя раніца”); *мора ... стала не сінім, шэрым; шэрань; блакіт; свечы зялёныя* (“Нават мора змяніла свой колер”); *сіняе мора; чорна-сіні* (“Нафарбавала навошта вусны”); *туманы сінія* (“Сцежка”); *зубцы чорных валос* (“Дзіваваўся і так кахаў”); *кармазын* (“Кармазынам асмужаны”); *туман сіні* (“Паляжам мы”); *пальцы жоўтых кляновых лістоў; лісты залатыя; воўна блакітная* (“Пальцы жоўтых кляновых лістоў”) і інш. Пры гэтым у межах некалькіх суседніх радкоў можа адбывацца нагнятанне лексікі са значэннем колеру, у т.л. за кошт выкарыстання паўтораў, напрыклад:

*Час брыльянцісты, залацісты
Імчыцца ў даль, як дзікі конь,
А мы на ім – убор квяцісты.
Час брыльянцісты, залацісты
Настрой у сэрцы паліць чысты,
У нашым поглядзе агонь.
Час брыльянцісты, залацісты
Імчыцца ў даль, як дзікі конь.
 (“Пацеркі”)*

Уладзімір Дубоўка надаваў выключную ўвагу кожнаму слову, якое ўжывалася ў яго творах. Гэта праявілася ў працы не толькі над “уласна аўтарскімі” тэкстамі, але і над перакладамі: паэт мог ствараць некалькі варыянтаў аднаго і таго ж тэксту, адшукваючы найбольш выразны, дакладны, трапны варыянт. Так, Ванкарэм Нікіфаровіч у артыкуле “Пясняр волі й характва” так узгадвае працу над выданнем “Санэтаў” У. Шэкспіра ў перакладзе У. Дубоўкі: “<...>. ў тыя месяцы 1964 г., калі ішла падрыхтоўка “Санэтаў” Шэкспіра да друку, я амаль штодзень атрымліваў ад Уладзімера Дубоўкі лісты з ягонымі разважаньнямі, з новымі варыянтамі беларускага гучаньня асобных шэкспіраўскіх словазлучэнняў, радкоў, строф, нават цалкам санэтаў, прычым кожны варыянт суправаджаўся параўнаўчымі спасылкамі ня толькі на арыгінал, але на некаторыя пераклады на расейскую і іншыя славянскія мовы. “Мілы Рэм! – пачынае, напрыклад, Уладзімер Дубоўка свой ліст ад 30 мая 1964 г. – Мая жонка кажа, вы пэўна першага такога неспакойнага “кліента” спаткалі. Учора паслаў вам ліст з новым варыянтам першага санэта, а сёння ўздагон пасылаю папраўкі.” “Як бачыце, “агонь Шэкспіраў” цяжка дасца, – прызнаваўся ў папярэднім лісьце У. Дубоўка, працягваючы настойліва пошукі найбольшай дакладнасці і выразнасці ў сваіх перакладах” [4].

Паэтычная спадчына У. Дубоўкі з'яўляецца арыгінальнай, непаўторнай, самабытнай; яна сведчыць пра схільнасць да літаратурнага эксперыменту. Сапраўды, мова для паэта была “не толькі інструментам для напісання твораў, але і самакаштоўнай рэччу, з’явай асаблівага парадку, якая мае ў вершаваным радку вартасць не меншую, чым рыфма ці рытміка. Уладзімір Дубоўка настойліва працаваў над мовай сваіх твораў, а праз іх над развіццём і ўдасканаленнем беларускай літаратурнай мовы. Асабліва заўважны ўклад У. Дубоўкі ў развіццё лексічнай сістэмы беларускай літаратурнай мовы, папаўненне яе слоўнікавага складу абстрактнай, навуковай лексікай, павышэнне ёмістасці, дакладнасці, гнуткасці беларускага слова, пашырэнне выяўленчых магчымасцяў беларускай літаратурнай мовы” [2].

Асноўнай крыніцай папаўнення, узбагачэння беларускай літаратурнай мовы для У. Дубоўкі была, відавочна, жывая народная мова. Гэта адбілася ў тым, што ў творах паэта часта выкарыстоўваюцца лексічныя адзінкі або граматычныя формы відавочна дыялектнага характару. Так, уплыў дыялектнай мовы адбіўся на формах дзеяслова. Трапляюцца асабовыя канчаткі, характэрныя для паўночна-ўсходняга дыялекту і часткі сярэднебеларускіх гаворак: *паберыць усіх; усіх не паберыш, забераць, пасыпяць, трапечыць; у вочы колець*. У параўнанні з асабовымі формамі некаторых дзеясловаў, якія ў сучаснай мове маюць каранёвыя “ь” або “у”, У. Дубоўка аддаваў перавагу формам тыпу *ліюць, ліецца, залію, віецца, віюцца* (г. зн. з каранёвым “і”) [1, с. 184].

Уладзімір Дубоўка даволі часта выкарыстоўваў у сваіх творах і аўтарскія словы: *агнявейны, арлінавокі, арфазвоннасць, брыльянціца, водарыць, дабратканы, дамэтна, ёсцьны, жальбаваць, жываедца, заістужыць, запрыгоричыць, іглініць, крышталіць, нябеснакрылы, наветрыца, скампаціца, смутнагляд, смутнавокі, штогодзіць* і інш. Паказальна, што некаторыя наватворы трывала ўвайшлі ў лексічную сістэму беларускай мовы і зараз фіксуюцца тлумачальнымі слоўнікамі, напрыклад: *адлюстроўваць, ажыцяўленне, дабрабыт, мілагучны, мэтазгодны* [1, с. 183].

Дарэчы, падчас разгляду паэтычнай спадчыны У. Дубоўкі сувязь з народнай мовай прасочваецца не толькі ў выкарыстанні дыялектызмаў. Жывое тагачаснае беларускае маўленне можна адзначыць у такіх элементах, як ужыванне слоў з памяншальна-ласкальнымі суфіксамі (*пылінка, пыліначка, браточак, зоранька, дзяўчынка, добранька, дзянёчкі*), клічнай формы назоўнікаў (*Адаме, Баяне, браце, дружа, княжа, сыне*), прыналежных прыметнікаў (*Рафаэльва, дэльфінавая, аўтарава*), форм ступеняў параўнання (*наймілейшы, прыгажэйшы, сіншы*):

*Ведаеш добра: ты вельмі прыгожая,
вусны твае кармазынам асмужаны.
Вочы нянацкам жыццё устрывожылі
і агарнулi сукрыстасцю кужалю.*

*Чуў ды не верыў – спатканне на ростані.
Што ж, будзе сумная песня, мінорная.
Наша каханне звычайнае, простае, –
гэта туга футуралам агорнута.*

*Хвалямі ў хвалях, пакуль не загінулі,
нас калыхала шалёная Азія.
Можжа, і мы на акрайках дэльфінавых
бьццам хлапчук Рафаэльвай фантазіі.
 (“Кармазынам асмужаны”)*

Прынцыпова тое, што У. Дубоўка ў кожным вершы – як лірычным, так і грамадска-палітычнай накіраванасці – шчыра і праўдзіва перадаваў свае думкі і пачуцці (нядзіўна, што гэта прывяло да шматгадовых зняволенняў і сылак). Непасрэднасць, шчырасць, праўдзівасць маўлення дасягаюць такой ступені, што аўтар не проста “гаворыць ад першай асобы”, ён нават ужывае ў вершы свае сапраўдныя імя і прозвішча, каб падкрэсліць: гэта менавіта яго, аўтарава (а не абстрактнага «лірычнага героя») думка:

*Кальшущца скаргі і моўкнуць,
разносяцца разам пялёсткі.
Не хоча Ўладзімір Дубоўка
спяваць пад зазубраны лёскат.
 (“Часіна ды з сокам рабіны”)*

Адным з найбольш моцных сродкаў стварэння вобразнасці ў паэзіі У. Дубоўкі з’яўляецца метафара. Адносна асаблівасцяў выкарыстання метафары У. Дубоўкам цікавыя назіранні зрабіў Ю. Пацюпа: “Дубоўка грунтуецца на скразных інтэртэкставых метафарах-матывах. Іх некалькі, і іх ведаюць усе: пялёсткі (А ў пялёстках – без меры, без ліку – // з сокам шчасце суздром разлілося; І пялёсткі наземіць мак); дзіды (Пялёсткамі тваімі стану // на дзіды сэрца накалю; На дзіды, на востры шпышынік // ці сэрца, ці дух мой узбілі; кленчу на дзіды); кляновыя лісты (Верасень сэрца калечыць // пальцамі жоўтых кляновых лістоў; Лістом кляновым на жвір пакачуся; Пальцы жоўтых кляновых лістоў // мкнуцца восень схапіць за шыю); летуценні (Летуцення маёвага крылле; Летуценні не змерклі ў галлі) і г.д. Гэтыя метафары-матывы праходзяць праз розныя вершы ў розных кантэкстах, з рознымі адценнямі» [5].

Дасягнуць яркасці, арыгінальнасці маўлення разам з метафарамі дапамагаюць перыфразы, пры гэтым адна і тая рэалія можа атрымліваць розныя апісальныя найменні. Напрыклад, “неба” ў залежнасці ад настрою верша можа выступаць як “блакітная воўна” або “пожняя васільковая”:

*Клён у вокны забразгатаў,
адгукнулася каняю рэха.
Месяц рваў арэхі з куста,
раскідаў над сусветам арэхі.*

*Яны ў воўне блакітнай ляглі,
сумавала ў даліне ляшчына.
 (“Пальцы жоўтых кляновых лістоў”)*

*А месяц вандруе,
на пожні глядзіць
ды з пожні свае васільковай.
 (“Як сон, адышла...”)*

Імя У. Дубоўкі сёння часта ставяць у адзін рад з імёнамі Я. Коласа, Я. Купалы, М. Багдановіча і іншых паэтаў і пісьменнікаў, якія ў час станаўлення беларускай нацыянальнай літаратуры не толькі выкарыстоўвалі беларускую мову ў якасці мовы сваіх твораў, але і самым непасрэдным чынам уплывалі (праз сваю творчасць) на выпрацоўку норм беларускай мовы, садзейнічалі набыванню беларускай мовай статусу мовы літаратурнай. В. Нікіфаровіч ва ўзгаданым вышэй артыкуле адносна гэтага адзначае: “Сваімі натхнёнымі вершамі і паэмамі, мастацкімі перакладамі, высокім гуманістычным гучаннем сваёй творчасці, эстэтычнымі пошукамі найдаканалай формы, глыбокай вобразнасцю і выкарыстаннем магчымасцяў нашай роднай мовы Уладзімер Дубоўка ўзьнімаў беларускае прыгожае пісьменства на высокі сусветны ўзровень, нібы падхапіўшы за павет Максіма Багдановіча: “Ня толькі свайму народу... але і сусветнай культуры – свой дар”. Яго творчасць з’яўляецца яскравым узорам сапраўднага служэння сваёй Бацькаўшчыне, узорам адданасці свайму народу, яго мове, яго гістарычнай духоўнасці” [4].

Спіс выкарыстаных крыніц

1. Беларуская мова : энцыкл. / Беларус. Энцыкл. ; пад рэд. А.Я. Міхневіча ; рэдкал.: Б.І. Сачанка (гал. рэд.) і інш. – Мінск : БелЭн, 1994. – 655 с.
2. Бубновіч, І. Роля ўладзімера Дубоўкі ў фарміраванні беларускай літаратурнай мовы [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу : <http://school2.na.by/text/a9.doc>. – Дата доступу : 10.09.2012.
3. Дубоўка, У.М. На ўзвышшы: вершы, паэмы : для ст. шк. узросту / Уладзімер Дубоўка ; уклад. і прадм. І. Багдановіч. – Мінск : Маст. літ., 2005. – 190 с.
4. Нікіфаровіч, В. Пяняр волі й характва [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу : <http://kamunikat.fontel.net/www/czasopisy/binim/25/07.htm>. – Дата доступу : 10.09.2012.
5. Пацюпа, Ю. Летуценнем праходжу над краем... [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу : <http://lim-by.livejournal.com/7409.html>. – Дата доступу : 10.09.2012.